

זוהתניא יחזרו ליורשי נותן... — יש מפרשים [דלא כפרשב"ם ותוס'] שלרבי יוחנן לא קשה מדוע יחזרו ליורשי נותן, כי אף על פי שקנין פירות קנין הגוף, אין זה קנין הגוף ממש (כנ"ל) ואפשר לומר שעיקר הגוף ברשות בעליו הוא כל זמן שלא זכה בו האחרון. ובוה נחלקו הברייתות. וקושיית הגמרא היא לריש לקיש (עפ"י תורי"ד וריטב"א, ע"ש).

דף קלז

דרבי אדרבי לא קשיא, הא לגופא הא לפירא — ואם תשאל, לפירא פשיטא ואין צריך לומר, שהרי הפירות של ראשון — הא קמשמע לן שאעפ"י שאין הפירות בעולם וגם אין לו קנין הגוף בקרקע, יכול למכור אכילת פירות לכל ימי חייו, שכיון שהקרקע משועבדת לו לפירות, הרי הוא מוכר אותו שעבוד שיש לו בקרקע (ר"י מגאש).

ומודה שאם נתנן במתנת שכיב מרע לא עשה כלום — משמע מכאן שאף על פי שאסור ליתן הנכסים לאחר [כמו שאמרו שהמשיא עצה למכור נקרא רשע ערום], שייך ליתנם במתנת שכיב מרע. ואין אומרים לא תקנו חכמים דברי שכיב מרע ככתובים וכמסורין במקום שעושה איסור בנתינתו. ואולם נראה שזה דוקא באופן שיש לו אפשרות אחרת ליתנם, כגון כאן במתנת בריא, אבל במקום שאין לו שום אפשרות ליתן לולא תקנת חכמים — לא תקנו חכמים במקום איסור (ע' משנה למלך זכיה ומתנה ט, י. וע"ע בשו"ת אחיעזר ח"ג לה).

מתנת שכיב מרע מאימתי קנה — אביי אמר: עם גמר מיתה — נראה טעמו, משום שלאחר מיתה אין הנכסים שייכים לנותן כדי שיזכה בהם מקבל המתנה, הלכך מוכרחים לומר שחלה המתנה רגע לפני מיתתו. **זרבא אמר לאחר גמר מיתה** — אז חלה המתנה מתקנת חכמים, שהשוו מתנת שכיב מרע לירושה דעלמא שחלה לאחר מיתה (עפ"י אור לציון ח"א חו"מ ג. וע' זכר יצחק ח"א עה, ב). וכל זה לפירוש הרשב"ם. ואולם להרשב"א נמצא פירוש אחר; לאביי [קודם שחזר בו] זוכה המקבל תיכף ומיד לאחר מיתת הנותן. ולרבא זוכים היורשים תחילה ואחר כך זוכה המקבל מן היורשים. (ע' בשו"ת אור לציון (חו"מ סו"י יג) שפירש כן בדעת הרמב"ם — מכירה כב, טו. וע' בתשובת הרא"ש (פד, א) שכתב שכל מתנת שכיב מרע אין המקנה בעולם בשעת קנין אף למ"ד עם גמר מיתה. ובקצוה"ה (רנ, א) כתב שצ"ל שסובר שמתנת גוסס אינה מתנה. אך נראה שזה דוחק, שהרי אין כן דעת הרא"ש בפסקיו (ע' בקדושין עה; טשו"ע חו"מ רנ, ו). ולהנ"ל אפשר שגם הרא"ש פירש כפירוש הרשב"א, שלדברי הכל לא חלה המתנה מחיים). ע"ע ב'חדושי הגר"ח על הש"ס' בדין גירושין על תנאי (קסא); חדושים ובאורים יט, א.

(ע"ב) אתרוג זה נתון לך במתנה על מנת שתחזירנה לי — יש שהגיהו ומחקו 'לי' אלא 'ע"מ שתחזירנה' סתם, כי כשאומר 'תחזירנה לי' הלא אין יכול המקבל להקדיש, כדלקמן. והרי אמרו (לעיל קלד.) כל מתנה שאם הקדישה אינה קדושה אינה מתנה. אבל הראשונים דחו זאת, שאעפ"י שאין יכול להקדישו — מתנה היא. לא אמרו אינה מתנה אלא בכגון שניכר שלא נתן לו לשום דבר וענין, כמעשה דמתנת בית חורון (שם), אבל כאן הלא נתנו להשתמש בו, כלומר ליטלנו למצוה. ועוד,

הרי יכול להקדישו לזמן שהוא בידו, שלא יהנו אחרים ממנו באותו זמן (עתוס' שם ועוד. וע"ע שער המלך לולב ז, דף נד); שבט הלוי ח"א קעת. ובבאור הלכה (תרנב ד"ה ומותר) כתב להוכיח ממה שאמרו 'אי מיפק לא נפיק ביה למאי יהביה ניהליה' שאעפ"י שאין יכול להקדישה הויא מתנה, כל שאין הערמה. וע"ע בהרבה פירוט י"ב שיטות הראשונים בענין, במכתב הגר"ש שניאורסון זצ"ל, המודפס בקובץ 'מוריה' אדר תשס"ב (רפא-רפב), עמ' פט). — 'והגהת ספרים בסברא — עבירה גמורה וראוי לנדות עליה' (לשון הרמב"ן שם. וע"ע ברמב"ן סו"פ המפקיד).

'לא החזירו לא יצא' — נחלקו הראשונים, לדעת המצריכים תנאי כפול [גם בתנאי ד'על מנת']; יש אומרים שמדובר שכפל את תנאו, שאם לא יחזיר לא יהא נתון לו, אלא שקצרו בלשון ולא נחתו לנוסח התנאי המדויק (תוס' סוכה מא: ד"ה הילך; גטין עה; רמב"ן; רא"ש כאן ובגטין פ"ו ח ועוד. וכן משמע בתוס' כאן, כמו"כ מהרש"א. ואף הרשב"ם סובר כן, אלא שכתב שלהלכה אין צריך תנאי כפול בדיני ממונות, הא לרבי מאיר שמצריך — אין מועיל התנאי אלא אם כפול).

ויש סוברים שכאן אין צריך תנאי כפול, כיון שיש אומדנא ודאית בדעתו שאם לא יחזירו לו, אינו רוצה ליתנו (עתוס' קדושין ו).

כמה הסברים ניתנו לאותה אומדנא; יש מפרשים משום שהאתרוג נצרך לו עצמו כדי לצאת בו (ע' בית שמואל ר"ס כט). והעירו על פירוש זה, האם אין אנו עוסקים אף באופן שיש לו אתרוג נוסף או שכבר יצא ידי חובתו, ולא שמענו לחלק בדבר. ויש מי שכתב שאומדנא זו קיימת בכל מתנה על מנת להחזיר. וגם על כך הקשו האחרונים מסוגיא במסכת גטין (ע' בהמקנה קדושין שם ועוד). וכתבו כמה אחרונים סברא אחרת: רק באתרוג כתבו התוס' כן, שכל מטרתו אינה אלא כדי שהלה יקיים בו מצוותו ותו לא, וודאי דעתו שאחר המצוה יחזור אליו האתרוג (ע' אבני מלואים כט, א; בית הלוי ח"ב מד, ח וע"ע מג, ה); אחיעזר ח"ג ז, ג; שבט הלוי ח"א קעת. וע"ע בעיקר נידון זה בספר מנחת שלמה ח"א כו ד"ה אך צ"ע, ובסי' פ באורך).

'דמתנה על מנת להחזיר שמה מתנה' — כתב הרא"ש (פרק לולב הגזול ו): 'וצריך שיתנו לו במתנה גמורה ע"מ שיחזיר, ואחר שיצא בו צריך לחזור וליתנה במתנה בשעת חזרה, אבל אם אמר לו יהא במתנה עד שתצא בו ואח"כ יהא שלי ככתחילה — לא יצא'. (וכן כתב הריטב"א בקדושין ו).

[וכתב הרמ"א (באו"ח תרנח, ה): וצריך לחזור וליתנו לבעליו כדי שיהיה של בעלים ויצאו בו. והעירו האחרונים (רי"ב ועוד, ומובא במשנ"ב תרנח סק"כ) הלא כדי שהבעלים יצאו בו אחר כך, אין צריך את הקנאת המקבל, שהרי אם אינו מקנה לו בחזרה, נמצא שלא קיים את תנאי המתנה ולא זכה בו כלל ונשאר הלולב ברשות הבעלים מעיקרא. ומה שצריך הקנאה הוא רק בשביל המקיים, שבוה מקיים את תנאו ויוצא בו, ולא בשביל מצות הנותן. אך יש אומרים שבעצם לקיום התנאי די בהחזרה המציאותית, אע"פ שאינו מקנה לו, וצורך ההקנאה אינו אלא בשביל הבעלים.

ובזה תתישב קושיית נתיבות המשפט (רמא) על מה שאמרו בסמוך בנותן לחברו שור על מנת להחזיר והקדישו והחזירו 'חזינן אי אמר ליה על מנת שתחזירנהו' — הא אהדריה' [ולרב נחמן הדין כן אפילו ב'על מנת שתחזירנהו ליה], והלא כיון שהקדישו אי אפשר שוב להקנותו לנותן — אלא משמע שבשביל קיום התנאי אין צורך בהקנאה. אך יש לדחות בשופי, שכל מה שכתב הרא"ש שצריך הקנאה בחזרה, היינו רק משום אמירת 'לי' [ולרב נחמן אפילו ב'לי' אין צריך הקנאה], לכך ב'ע"מ שתחזירנהו גרידא הקדישו והחזירו מוחזר. (ע' בכל זה במנחת ברוך (צד) ובקהלות יעקב לט).

א. נראה שאפשר לפרש לשון הרמ"א 'כדי שיהיה של בעלים ויצאו בו' הוא פירוש וגדר למה שכתב 'צריך לחזור וליתנו לבעליו במתנה', כלומר ליתן לו בהקנאה גמורה, הקנאה שאפשר לצאת בה [ואינו נתינת טעם], שאל"כ הרי אינו מקיים תנאו ולא יצא בו.

ב. ע' באחרונים (מובא במשנ"ב יד סק"ב) שכתבו כן לענין ציציית, שהמקבל טלית מצויצת, כשמחזירה צריך להקנותה לבעליה. ולכאורה נראה שאין צריך לפרש בשעה שמחזיר שמקנה לו, דמסתמא הכי הוי [וכמו שנוקטים לענין השאלה, שאף בסתמא דעתו באופן המועיל לקיום המצוה, הכי נמי לענין חזרה]. ודוקא לענין לולב משמע מלשון הרא"ש והרמ"א שצריך לחזור וליתנו במתנה במפורש, כי שם אינו יודע אם הנותן קיים המצוה אם לאו, ולכך כשמחזיר בסתם שמא אין דעתו להקנות לו שסובר שיצא כבר, ולשאר ימים אין צריך שיהא שלו, משא"כ בציציית שמחזיר לו בשביל שיצא בה, ודאי דעתו באופן המועיל. וצ"ב].

ויש סוברים שאין צריך הקנאה בחזרה, כיון שמעיקרא אין כאן אלא מתנה לזמן, [וכגון נותן לפלוני ואחריך לפלוני, שאין צריך הקנאה מן הראשון לשני. והכי נמי הריהו כמו שאומר נתון לך לזמן ואחריך לעצמי, אלא שמתנה בפירוש 'על מנת להחזיר' כדי שלא יוכל המקבל למכרו לאחרים]. (עפ"י קצות החשן רמא סק"ד — בדעת רבי אביגדור כ"ץ. וע' גם בשו"ת אבני נזר חו"מ כה ד"ה ווה"י בדעת התור"ד בסוכה מא: קהלות יעקב סנהדרין יד; מנחת שלמה ח"א כו ד"ה וכן לענין אידך; פ; שבט הלוי ח"א קעח).

בקצוה"ח שם כתב להוכיח שמתנה ע"מ להחזיר מתנה לזמן היא, מדברי התוס' בערכין (כט) שכתבו שאין מועיל קנין חליפין במתנה על מנת להחזיר. ואם הוא קנין לעולם בתנאי, מאי שנא מכל קנין — אלא מוכח שהוא קנין לזמן. [ובקהלות יעקב (לט) הוכיח מהתוס' בקדושין (ו:)] כדעה ראשונה.

והנה ברא"ש פ"ק דב"מ (יב. אות לא) נקט כהנחה פשוטה שאפשר להקנות בחליפין למשך זמן מסוים. ונראה שכוונתו במתנה ע"מ להחזיר, והולך לשיטתו הנ"ל שזהו קנין לעולם בתנאי, לכן נקט בפשיטות שמועיל.

'כל אימת דהות אזלא למיגזריה, הוה קפיד עילוה' — על שדורסת על זרעיו (עפ"י רי"ף ורבנו גרשום).

'משום דאתו ממולאי אמריתו מילי מוליא אתא' — יתכן על שם שהיו כרותי ימים, נקרא מקומם 'מולאי' שהוא לשון כריתה כמו שכתב רשב"ם (חכמת שלמה. ועתוס' יבמות עו רע"א; אמת ליעקב).

דף קלח

(ע"ב) 'זאם אמר 'בחובו' אין לו אלא חובו' — טעם הדבר שאין ידו על העליונה — משום שנראה כרבית, שנותן לו מתנה בעבור הלואתו, שהרי מפרש 'בחובו' [והרי זו רבית מאוחרת. רשב"א].
משא"כ כשאומר 'כראוי לו' או שאינו אומר כלום, אין לנו לפרש אמירתו משום שכר מעותיו שהיו בטלות אצלי — שבסתמא אין לנו להחזיק בכך (עפ"י רמב"ן ורשב"א).
ואולם יש מהראשונים שסוברים שכל שאינו רגיל ליתן לו דורונות, אסור ליתן לו מתנה אפילו אין כוונתו לשם רבית (ע' משנה למלך — מלוה ולוה ה, יא; רעק"א יו"ד ר"ס קס).

ידלמא כראוי לו בחובו קאמר' — יש לומר שבדוקא הקשו מבעל חוב, אבל בנו ואשתו הואיל וקרובה דעתו אליהם, יש לנו לומר שהוסיף על המגיע להם (עפ"י ר"י בן מגאש). ויש אומרים שאין לחלק בכך, אלא משום שבעל חוב מאוחר בברייתא לכך נקטוהו (ערשב"א).

דפים קלו — קלז

רכ. אלו נפקותות מבוארות בסוגיתנו בשאלה האם קנין פירות כקנין הגוף דמי אם לאו?

כאמור, מבואר בסוגיתנו שלדעת האומר קנין פירות כקנין הגוף, אם יש לאחד קנין הגוף בנכס ולאחר קנין פירות, ומכר בעל קנין הגוף את הנכס [ולא זכה לבסוף בקנין הפירות] — לא קנה לוקח. ולמאן דאמר קנין פירות לאו כקנין הגוף — קנה לוקח.

נפקותא נוספת לענין מקרא ביכורים; המוכר שדהו לפירות, לדברי רבי יוחנן שקנין פירות כקנין הגוף דמי — מביא בעל הפירות ביכורים וקורא עליהם מקרא ביכורים. ולדברי ריש לקיש מביא ואינו קורא (שאינן יכול לומר האדמה אשר נתתה לי).

ובהבאה חייב משום שכתוב אשר תביא מארצך (רשב"ם). או מדרבנן (תוס', רמ"ה) או מפני הספק (רמב"ן).

[והוצרכו החכמים לחלוק בשני המקומות, כדי להשיענו שאין חילוק בין אב המקנה לבנו או מקנה לאחר. ובין אם מקנה פירות ומשייר גוף לעצמו או מקנה הגוף ומשייר לעצמו פירות].

נפקותא אפשרית נוספת, לענין הקנאת 'אחריך'; הנותן נכסיו לאחר ואומר לו 'אחריך יירש פלוני ואחריו יירש פלוני' ומת שני בחיי ראשון [שלכן השלישי אינו זוכה, כי אין לו זכות אלא מכה השני והרי השני לא זכה]; אם קנין פירות כקנין הגוף, יחזרו הנכסים לראשון או ליורשיו, שהרי יש לו בנכסים קנין פירות שהוא חשוב כקנין הגוף, והנותן סילק עצמו מכל זכות שיש לו בהם. ואם לאו כקנין הגוף, בדין שיחזרו ליורשי הנותן. ואולם דחו ואמרו (בשם רב הושעיא ורב) שיתכן ו'אחריך' שונה, שמשמע שנתן לראשון גוף ופירות — הלכך יחזרו נכסים ליורשי ראשון. ותלו הדבר במחלוקת תנאים, כאשר הראשון מכר את הנכסים, האם השני מוציא מיד הלקוחות (רבי), אם לאו — שאין לשני אלא מה ששייר ראשון והרי לא שייר (רשב"ג). וכן הלכה.

א. לרבי יוחנן, מתפרשת מחלוקת התנאים בשאלת קנין פירות כקנין הגוף, שלרבי לאו כקנין הגוף, ולכך אין מכירת הראשון מכירה, ולרשב"ג כקנין הגוף. ורבי יוחנן דאמר כרשב"ג (ערשב"ם ותוס').

ולריש לקיש יתכן שלדברי הכל לאו כקנין הגוף אלא סובר רשב"ג ש'אחריך' שאני, כאמור.
ב. מת השלישי בחיי השני — יחזרו ליורשי שני, שלא נתן ליורשי שלישי אלא לשלישי אם הוא קיים אחרי השני (עפ"י רשב"א ועוד).

א. הלכה כריש לקיש שקנין פירות לאו כקנין הגוף דמי (יבמות לו). והתוס' (בגטין מח. וכ"כ מהרי"ל בתשובה עה) צדדו שדוקא באב שנתן הגוף לבנו שדעתו קרובה אליו אומרים כן, אבל בנותן לאחר — קנין פירות כקנין הגוף. אבל אין כן דעת שאר פוסקים (ע' חו"מ רעה, י; קצוה"ה רנו סק"ג).

ב. יש אומרים שלא נחלקו אלא בפירות לשעה, אבל מי שיש לו קנין פירות לעולם, לדברי הכל קנין פירות כזה כקנין הגוף (ע' משנה למלך מלוה ד, יד ד"ה עוד כתב מוהרי"מ"ט).
ויש אומרים שאין שייך כלל קנין הגוף ללא שום קנין פירות (כן מובא בשם הגרש"ט"ק. ויש שהשיגו על כך. ואמנם בתחילת חלות הקנין אפשר שאין תורת קנין בכגון זה, שדומה לדבר שלא בא לעולם שאין בו ממש, וכפי שמוכח בנתיבות המשפט רמח סק"א. ע' בכל זה בספר בית ישי סא, ד).

ג. נראה שלדעת האומר קנין פירות לאו כקנין הגוף, אם הפקיר בעל קנין פירות את קנינו, זכה בעל קנין הגוף ממילא בקנין הפירות, כיון שאין קנין הפירות דבר נפרד ששייך להיות ללא בעלים. אבל למאן דאמר ק"פ כקנין הגוף, לא זכה בעל קנין הגוף בקנין פירות עד שיעשה פעולת קנין (עפ"י שיעורי ר' שמואל קדושין טז, אות רג; גטין מח. אות שלט).

דף קלז

רכא. א. האומר לחברו 'נכסי לך ואחריך לפלוני' — מהו שימכור המקבל את הנכסים, לכתחילה ודיעבד? מה הדין אם נתנם במתנת שכיב מרע או עשאים תכריכים למת או היו עבדים והוציאם לחירות? ב. הנותן מנכסיו לחברו למשך שני חייו, ולכשימות המקבל תחזור המתנה אליו, והלך המקבל ונתנם לבנו — האם מה שעשה עשוי?

א. 'נכסי לך ואחריך לפלוני'; לדברי רבי, אם מכר הראשון את הגוף — השני מוציא מיד הלקוחות [שקנין פירות לאו כקנין הגוף ואין לראשון אלא זכות פירות בלבד]. ולרשב"ג, אעפ"י שלכתחילה אין לו למכור (כדי שתקיים דעתו של נותן (רשב"ם). ואם יטול רשות מבית דין יאמרו לו אין לך רשות למכור הגוף. ר"י מגאש), אם מכר — אין לו לשני אלא מה ששייר ראשון [שקנין פירות כקנין הגוף, עכ"פ בקנין 'אחריך', כנ"ל].

נמצא לרבי מותר לראשון למכור בסתם אף לכתחילה, שהרי אין יכול למכור כי אם פירות. ולרשב"ג אסור למכור בסתם, שהרי הכל מכור לו ולא נתקיימה דעת הנותן, אלא מוכר אכילת פירות לבדה. [אמר אביי: איזהו 'רשע ערום' — זה המשיא עצה (למקבל מתנה ב'אחריך לפלוני') למכור בנכסים, כרבן שמעון בן גמליאל].

א. הרי"ף, רשב"ם, ר"י בן מגאש והרשב"א פסקו כרשב"ג שמכירתו מכירה [וכדברי אביי. וכן הסיק רבה לעיל קה]. ואעפ"י שלהלכה קנין פירות לאו כקנין הגוף — 'אחריך' שאני. ורבנו חננאל פסק כרבי כיון שנפסקה הלכה כריש לקיש שקנין פירות לאו כקנין הגוף. ב. הוא הדין לאומר 'נכסי לך לעשר שנים ולאחר מכן לפלוני' — אין לשני אלא מה ששייר ראשון (רמב"ן).

אמר רבי יוחנן: הלכה כרשב"ג. ומודה רשב"ג שאם נתנם במתנת שכיב מרע — לא עשה כלום. ופירש אביי: מתנת שכיב מרע אינה נקנית אלא לאחר מיתה וכבר קדמו 'אחריך' עם גמר מיתה. רשב"ם כתב שהוא הדין במתנת בריא של 'מהיום ולאחר מיתה' שדינה כמתנת שכיב מרע — כבר קדמו 'אחריך'. ויש שתמהו על כך ונקטו שמתנת בריא שונה, שהרי המקבל זכה בגוף מיד (ע' בשו"ת ר"ח או"ז רלא; קצוה"ח רמח סק"ט. ובבאור דעת רשב"ם י"א שסובר שב'מהיום ולאחר מיתה' אעפ"י שקנין הגוף נגמר מיד, לא זכה המקבל בגוף אלא לאחר מיתה. וכן דייקו מלשון הרמב"ם (עפ"י קונטרס הבאורים ב"ב מז. ועתוס' (קיג: ד"ה אורעה) דקרא ד'חקת משפט' שבפרשת נחלות מדבר במתנת בריא 'מעכשיו אם ימות' ונקראת מתנה זו 'נחלה' לפי שאינה קונה אלא לאחר מיתה). וי"א לפי שקדמו ה'אחריך' לענין פירות לעולם, וממילא לא זכה המקבל אף בגוף, שאין שייכת זכיה בגוף ללא פירות (עפ"י ראשי שערין ב"ב לט). ע' בכל זה בספר בית ישי סא, ד.

כדין מכירה כך דיין עשיית תכריכים למת (רב זוסף), שלרשב"ג מה שעשה עשוי, ואין אומרים לא נתן לו נכסיו כדי שייאסרו בהנאה. וכן עבדים והוציאים לחירות (רבי זירא), אין אומרים לא נתן לו נכסיו לעשות בהם איסור, והרי המשחרר עבדו (על חנם) עובר בעשה.

ב. זה היה מעשה באשה אחת שהיה לה דקל בקרקע של רב ביבי בר אביי, והקנתה לו אותו לכל שני חייו. הלך ונתנו לבנו — והסיק רב הונא בנו של רבי יהושע (ברי"ף הגרסה: רב פפא) שאפילו רשב"ג לא אמר מה שמכר מכר אלא ב'אחריו' לאחר' אבל כשרצה הנותן שיחזור אליו — אין מכירת המקבל מכירה (שזכותו ששייר לעצמו קיימת לו מעכשיו בנכסים ולא סילק עצמו מהם, הלכך אין הגוף קנוי למקבל. מפרשים). הוא הדין ב'אחריו' לירש' — הרי זה שיוור גמור לירשים מעכשיו, הלכך אם מכר המקבל — הירשים מוציאים מיד הלקוחות (רמב"ן ורשב"א). ואין נראה כן מדברי רשב"ם (לגרסתו לעיל קכה:).

רכב. מתי חלה מתנת שכיב מרע; עם גמר מיתה או לאחר מכן? למאי נפקא מינה?

אביי אמר: מתנת שכיב מרע קונה עם גמר מיתה (כלומר בעודו חי, משעה שאין לו עוד צורך בנכסים (ערשב"ם), וכשגמרה מיתתו כבר נקנתה המתנה. ר"י מגאש). ורבא אמר: לאחר גמר מיתה. ופרשו בגמרא שאביי חזר בו, וכמו ששינינו 'זה גיטך אם מתי / זה גיטך מחולי זה / זה גיטך לאחר מיתה' — לא אמר כלום, שאין גט לאחר מיתה. הרי שכוונת הנותן לאחר גמר מיתה. ונפקא מינה עוד למקבל נכסים בתנאי של 'אחריו' לפלוני' ונתנם במתנת שכיב מרע [לרשב"ג האומר מכירתו מכירה]; כיון שמתנת שכיב מרע חלה רק לאחר גמר מיתה — לא חלה המתנה, שכבר קדמו 'אחריו' למקבל, כי 'אחריו' עם גמר מיתה משמע, שמשעה שאין הראשון צריך לנכסים הללו זיכהו הנותן לזה שלאחריו. אבל אם מתנת שכיב מרע היתה חלה עם גמר מיתה, הרי זכו שניהם כאחד (וחולקים בשוה. רשב"ם).

א. ממשטות הדברים נראה שאין חילוק אם נתן השכיב-מרע באמירה או בכתב, בכל אופן קדמו 'אחריו' (ע' בשו"ת אחיעזר ח"א לב, ב).

ב. מדברי התוס' והרא"ש בגטין (ספ"ק) מבואר שמתנת שכיב מרע חלה למפרע משעת אמירתו. וכן הוא בטור חו"מ (רנ). וכן יש מוכיחים בדעת הרמב"ם — זכיה ט, יד. ע' קצוה"ח רמה). ואין כן דעת הרשב"א והר"ן (שם). ונפקא מינה כשמת המקבל בחיי נותן, האם זכה אם לאו.

יש מפרשים בדעת התוס' והרא"ש, לא שחל קנין גמור למפרע אלא רק השיעבוד חל מחיים (עפ"י תשובת מהרי"ט עד, הובאה בנתי"מ שם). ויש מפרשים שהקנין חל ממש למפרע כל ששייך הדבר [להוציא אם ציוה בפירוש שיחול לאחר זמן]. והטעם שקדמו 'אחריו' והלא חלה מתנת שכיב מרע — כיון שעד שימות יכול לחזור בו הנותן, הרי שלא נסתלק ויש כאן שיוור, הלכך קנה השני (קצוה"ח רנ סק"א). או עכ"פ במקום שצריך לכך [כגון שמת המקבל בחיי נותן] תקנו חכמים שיהיו דבריו ככתובים וכמסורים משעת אמירה (ע' אחיעזר ח"ב כב, י).

ויש אומרים שמדרבנן חלה מתנת שכיב מרע שעה אחת קודם מיתה (ע' זכר יצחק ח"א עה, ב — בבאור דברי המרדכי בר"פ הזורק, גטין תלג. ע"ע בענין זה: אור שמח זכיה ט, יג; אבי עזרי זכיה ח, ט; שעורי ר' שמואל רוזובסקי גטין ט. אות קלה).

רכג. האם יוצא אדם ידי חובת נטילת ארבעה מינים ביום הראשון של חג, באופנים דלהלן?

א. נתן לו חברו אתרוג ואמר 'אתרוג זה נתון לך במתנה ואחריך לפלוני'.

ב. 'אתרוג זה נתון לך במתנה על מנת שתחזירהו לי'.

ג. אתרוג הנקנה על ידי האחים בתפוסת הבית, ונטלו אחד מהם.

א. 'אתרוג זה נתון לך במתנה ואחריך לפלוני' (רשב"ם: הקנה לו לכל ימיו, ואחר מיתתו יהא נתון לפלוני) — נטלו ראשון כדי לצאת בו; דרש רב נחמן בר רב חסדא לתלות זאת במחלוקת רבי ורשב"ג האם יש לו לראשון קנין הגוף — הלכך יצא ידי חובתו, אם לאו. ורב נחמן בר יצחק הקשה על כך והסיק שלדברי הכל יצא, שאם לא לצאת בו לשם מה נתנו לו (והרי זה כמקנה לו את הגוף בשעה שיוצא בו, אלא שהוא כמתנה על מנת שתתן אחריך לפלוני. רא"ש). לא נחלקו אלא אם מכרו לאחר או שאכלו. (שלרבי צריך לשלם לשני דמי אתרוג ולרשב"ג אין צריך. וקמ"ל שנחלקו רבי ורשב"ג במטלטלין כשם שנחלקו בקרקעות. רשב"ם).

יש שפרשו שקנין פירות מועיל באתרוג להחשב 'לכם', כיון שבאותה שעה שנוטל אינו משועבד כלל לאחר [ובזה אינו דומה לאתרוג השותפין] (ע' בעליות דרבנו יונה בפרוש האחד). ויש מפרשים שקנין פירות אינו מועיל באתרוג, אלא כאן מקנה לו קנין הגוף אף לרבי (כן מסיק רבינו יונה. וע' גם ברא"ש; קובץ שעורים; אבני נזר חו"מ כה ד"ה זוהי; קהלות יעקב שביעית א,ח).

ב. אמר רבא: אתרוג זה נתון לך במתנה על מנת שתחזירהו לי — נטלו והחזירו — יצא, שמתנה על מנת להחזיר שמה מתנה. לא החזירו — לא יצא (שהרי לא נתקיים התנאי ובטלה המתנה למפרע).

א. יש אומרים שמדובר כשכפל תנאו [וקיצרו בלשון], דקיימא לן כרבי מאיר להצריך תנאי כפול. אבל בלאו הכי התנאי בטל ובכל אופן יצא (ערא"ש כאן ועוד; תוס' סוכה מא: גטין עה). ורשב"ם נקט שלהלכה אין צורך בתנאי כפול בדיני ממונות. (וע' גם בראב"ד זכיה ומתנה ג,ח וברמב"ם. והר"ח אור זרוע כתב (רנא) שאין להוציא ממון מספק. הובא בשו"ת מהרי"ל (עה) ובדרכי משה (חו"מ רמא). וראה הסבר השיטות בשערי ר' שמואל — קדושין מט:). ויש אומרים, אפילו אם בעלמא צריך, כאן שונה שאומדנא מוכחת היא שאינו נותן אלא על מנת להחזיר, לכך מועיל התנאי אף ללא הכפלתו.

ב. לפי תירוץ אחד בתוס' וש"ר, לרב אדא בר אהבה התנאי בטל והמעשה קיים, משום שהוא תנאי ומעשה בדבר אחד.

ולפי תירוץ אחר תלוי הדבר במחלוקת האם האומר 'על מנת' כאומר מעכשיו דמי [כי אז אין זה תנאי ומעשה בדבר אחד, שהרי נותן עכשיו על מנת שיחזיר לו לאחר זמן], או לאו כאומר מעכשיו [והוי תנאי ומעשה בדבר אחד].

ג. יש אומרים שאם אמר 'הילך אתרוג במתנה ותחזירהו לי' [בלא 'על מנת'] — אין זו מתנה כלל (עפ"י שו"ת הרשב"א קצט תשנט; רמ"א יו"ד שה,ח — עש"ך וט"ז). ויש שנראה מדבריהם להפך, שהרי זו מתנה גמורה גם אם לא יחזיר לו (כן משמע מדברי המגן-אברהם תמח סק"ה. ותמה עליו השער-המלך (לולב ז,י) מדברי הרשב"א).

ד. צריך להחזיר לבעלים באופן של הקנאה גמורה, שיהא שלהם לצאת בו (עפ"י רא"ש, רמ"א או"ה תרנח,ה). ומסתבר שאפילו החזיר בסתם הרי זה כמי שפירש שמקנה להם קנין גמור (עפ"י שער הציון שם את כד).

ויש אומרים שאין צריך הקנאה בחזרה, כי מלכתחילה לא ניתן לו אלא לזמן מוגבל, ולאחר מכן חוזר ממילא לנותן (עפ"י קצוה"ח, בדעת רבי אביגדור כ"ץ).
ה. אם נתקלקל האתרוג וכד', אפילו באונס — נראה שבין לדעת המחייבים בתשלומין בין לדעת הפוטרים (ע' בסמוך), לא יצא המקבל ידי חובתו, כיון שלא נתקיים התנאי. כן משמע מדברי הרא"ש (בסוכה פ"ג סי' ל. עפ"י הר צבי).
ו. השאיל אתרוגו לאחר בסתם כדי לצאת בו, הכרעת האחרונים שאעפ"י שלא פירש לו שנותנו במתנה על מנת להחזיר — מסתמא דעתו כן, שהרי מסר לו כדי לצאת בו ואין יוצאים בשאול. ואולם לכתחילה יש לפרש שנותנו במתנה ע"מ להחזיר (עפ"י משנה ברורה תרמט סקט"ו).
ויש לדון שבאופן זה אם נאנס חייב בתשלומין. ולא נחלקו הראשונים אלא כשנתן בפירוש במתנה על מנת להחזיר, אבל לא בשאלה סתמית (ע' רעק"א או"ח ה; אמרי בינה ז; הר צבי כאן). [יש להעיר למה שכתב באמרי יושר (ק"ז) על פי מחנה אפרים (גדרים כד), שהשואל תפלין ושופר פטור מאונסין, כי אין דרך ליתן עליהם מעות לצורך שימוש וגם אינו נהנה מהם, שמצוות לאו להנות ניתנו, י"ל שהוא הדין באתרוג ובטלית של מצוה, פטור מאונסין. וצ"ע].
עוד בדיני מתנה על מנת להחזיר — ע' בקדושין ו.

ג. האחים שקנו אתרוג בתפוסת הבית, נטלו אחד מהם ויצא בו; אם יכול לאוכלו (שאינן האחים מקפידים זה על זה ויכול לאכול בלא רשותם, כגון שיש אתרוגים הרבה בתפוסת הבית, או שימצאו הרבה אתרוגים בעיר, או שכבר יצאו ואין צריכים לו עוד. רשב"ם) — יצא (שקורא אני בו לכם, שהרי כולו שלו הוא. רשב"ם). ואם לאו — לא יצא (שאתרוג של שותפות אינו כולו שלו, וכיון שכתוב לכם [ולא 'הדרכם'] צריך שיהא כולו שלו. רשב"ם).

א. אם לא היו אתרוגים בתפוסת הבית לכל אחד ואחד, ונטל אחד אתרוג כנגד רימון או פריש, הואיל ומסתמא יקפידו האחים אם יאכל זה את האתרוג — אינו יוצא בו ידי חובה (עפ"י תוס'; ר"ן סוכה פ"ג. על גרסת משפט זה בגמרא, ועל מחיקת הרשב"ם — ע' חליפת המכתבים בין רבנו תם ורבנו משולם בספר הישר תשובות מג-נ; 'הגהות ומגיהים' עמ' 136-137).
ומדברי הרמב"ם (לולב ת, ובלח"מ) משמע אפילו אינם מקפידים על אכילתו — לא יצא בכגון זה. [ובאר בקהלות יעקב (מ) טעמו, שבשני מינים אי אפשר לחלק בלא ידיעת כל האחים, שהרי זו כהקנאה ומכירה, הלכך אפילו אין מקפידים, אין הדבר נקנה לו בלא דעתם. משא"כ כשחולקים אתרוג כנגד אתרוג, אין זו אלא חלוקה בעלמא שכל אחד נוטל חלקו, ויכול האחד לחלק בלא דעת השאר, כל שאין קפידא.
ואפשר שאם יש הפרש גדול בין אתרוג אחד לחברו, אף בשני אתרוגים אינו יוצא ידי חובה, אפילו ליכא קפידא. ע"ש.

ב. יש מי שכתב שדין זה שאין יוצא באתרוג של תפוסת הבית כשאין לו רשות לאכול — שנוי במחלוקת תנאים, ולדברי חכמים (בחולין קלה) יוצאים באתרוג של שותפין (עפ"י מנחת חינוך תקח, יז. והוכיח מכאן שהלכה כרבי אילעאי בחולין שם, שממעט שותפות מ'לך'). ואין הדבר מוסכם (ע' אבי עזרי מוזהר, יב ד"ה ולאחר העיון).

רכד. 'שור זה נתון לך במתנה על מנת שתחזירהו לי' והלך המקבל והקדישו והחזירו — האם חל ההקדש?

אמר רבא אמר רב נחמן: שור זה נתון לך במתנה על מנת שתחזירהו לי — הקדישו והחזירו, הרי זה מוקדש ומוחזר. והקשה רבא על כך, כיון שהקדיש מה החזיר לו. והסיק רב אשי: אם אמר לו 'על מנת שתחזירהו' — הרי החזירו. ואם אמר 'ע"מ שתחזירהו לי' דבר הראוי לי אמר, והרי זה אינו ראוי לו ולא נתקיים התנאי.

א. הוא הדין כשמכרו לאחר והחזירו, אם אמר 'לי' — אינו מוחזר ולא נתקיים התנאי. אבל אם מכר לנותן עצמו שראוי לו — קיים תנאו (עפ"י ר"ח או"ז קיה, מובא בקובץ שעורים).
 ב. כתב הרשב"ם: נראה שאם אמר 'על מנת שתחזירהו' ומת — פטור מאונסין, ואף מגניבה ואבידה פטור, שהרי אינו שומר אלא מקבל מתנה ולא נתחייב אלא בפשיעה. וכן דעת רבנו ישעיה. וכן פסק בשו"ע (ח"מ רמא) שפטור מאונסין. ואין כן דעת הרא"ש (בסוכה פ"ג אות ל).

דפים קלז — קלח

רכה. הכותב נכסיו לאחר ואמר הלה אי אפשי (= אין הפצי) בהם; מה הדין באופנים הבאים?

א. צווח מעיקרא.
 ב. שתק בתחילה ולאחר זמן צווח.
 ג. זיכה על ידי אחר, ושתק המקבל בתחילה ולבסוף צווח.
 א. הכותב נכסיו לאחר והלה עומד וצווח מעיקרא שאין רצונו בהם — לא זכה, שאין מזכים לו לאדם בעל כרחו.
 א. לפרשב"ם, לדברי ריש לקיש הנכסים מופקדים וכל המחזיק בהם זכה, לפי שהנותן סילק עצמו מהם. וכן פסק רשב"ם להלכה. ומהרי"ח (מובא בהג"א) כתב שמתוך הסוגיא נראה שאין הלכה כריש לקיש.
 ולפירוש התוס' והרא"ש יחזרו הנכסים לנותן [ולא דיבר ריש לקיש אלא לאחר שזכה בנכסים], שלא נתן אלא על דעת שיזכה בהם זה, וכיון שלא זכה — הרי הם של הנותן.
 ב. גם אם הפסיק לצווח ושוב מיחה, לא זכה, שודאי אין צריך שיצווח מתחילה ועד סוף (אחיעזר ח"א כו, ב).

ב. שתק ואחר כך צווח שאינו רוצה בנכסים — קנה, שכיון שקיבל בשתיקה — נתרצה לזכות במתנה, ושוב אין יכול להוציא מרשותו באמירת 'אי אפשי' אלא בלשון הפקר או מתנה לאחרים.
 א. הרשב"ם מפרש במתנת בריא, ושתק בשעת קבלת השטר ואחר כך צווח. ודוקא צווח לאחר כדי דיבור, אבל תוך כדי דיבור — לא קנה (אור זרוע).
 והרי"ף מפרש בשכיב מרע ושתק בשעת האמירה / הכתיבה, וכיון שדברי שכיב מרע ככתובים וכמסורים דמו, הרי זה כשותק בשעה שנמסרו לו. וכן פסק הרמב"ם (זכיה ט, יד). ויש חולקים וסוברים שיכול המקבל לחזור בו בחיי הנותן (נמוקי יוסף. וע"ע בשו"ת מהרי"ק קנה; חו"מ רמא, יא ושער המשפט שם סק"ג; אבי עזרי הל' זכיה שם; חדושים ובאורים יט, ח).
 ב. לפרוש התוס' — דלא כרשב"ם — לדברי ריש לקיש מועילה אמירת 'אי אפשי' גם לאחר שזכה בנכסים לעשותם הפקר, אבל אינם חוזרים לנותן.